
ŞANLIURFA HARBETSUVAN TEPESİ'NDEN BEZEMELİ TAŞ PLAKALAR

DECORATED STONE PLAQUES FROM ŞANLIURFA HARBETSUVAN HILL

КАМЕННЫЕ ПЛИТЫ С РЕЛЬЕФНЫМИ ИЗОБРАЖЕНИЯМИ НА ХОЛМЕ ХАРБЕТСУВАН В ШАНЛЫУРФЕ

Bahattin ÇELİK*

ÖZ

Şanlıurfa ili sınırları içerisinde son yıllarda yapılan araştırmalar, Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen merkezlerin sayısını arttırmış, bunlar arasında da kült merkezi özelliği taşıyan yerleşimler ön plana çıkmıştır. Özellikle, M.Ö. 10. binyılın sonu ve 9. binyılın başlarında ortaya çıkan bu yerleşimler genellikle küçük ölçekli olup 6-10 dekar arasında bir büyüklüğe sahiptirler. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bu yerleşimlerin büyük boyutlu olanlarından sadece üç yer tespit edilmiştir. Bunlar Göbekli Tepe, Karahan Tepe ve Ayanlar Höyük yerleşimleridir. Küçük ölçekli yerleşimler ise; Sefer Tepe, Kurt Tepesi, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe, Sayburç Höyük ve Harbetsuvan Tepesi'dir. Büyük ve küçük ölçekli bu yerleşimlerin ortak özelliği içerisinde "T" şeklinde dikilitaşları barındırıyor olmasıdır. 2017 yılında Şanlıurfa Müzesi ile birlikte gerçekleştirilen Harbetsuvan Tepesi'nde arkeolojik kazılara başlanmış 2019 yılına kadar üç dönem boyunca sürmüştür. Daha çok kaçak kazı alanlarının yaratmış olduğu tahribatın boyutunu anlamak için yapılmış olan bu kurtarma kazısında, mimari bulgular ve arkeolojik buluntular ortaya çıkmıştır. Harbetsuvan Tepe'sinde yapılan kazılar sonucu ele geçen bezemeli taş kaplar bu çalışmada değerlendirilecektir. Genel olarak Neolitik dönem kazılarında ele geçen bezemeli taş plakalar, birer süs ve statü objeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen de bunların bileyi taşları gibi çakmaktaşı veya obsidyen uçların veya ok ucu saplarının düzeltilmesi için kullanılmış oldukları düşünülmektedir. Arkeolojik buluntu olarak karşımıza çıkan bezemeli taş plakalar, üzerlerindeki motifler ve figürler ile Neolitik Dönem ile ilgili çok önemli sembolik bilgiler de sunmaktadır. Bu çalışmada, Harbetsuvan Tepesi kazısında ele geçen üç bezemeli taş plaka incelenmiş ve diğer Neolitik Dönem'e ait yerleşimlerden ele geçen buluntularla karşılaştırılması yapılmıştır. Ayrıca, bezemeli taş plakaların benzerlerinden yola çıkılarak bir tarihlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

** ORCID: [0000-0003-2630-3379](https://orcid.org/0000-0003-2630-3379), Prof. Dr., İğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, 76000-İGDIR. bahattin.celik@igdir.edu.tr

Şanlıurfa Harbetsuvan Tepesi'nden Bezemeli Taş Plakalar

Anahtar Kelimeler: Bezemeli taş plaka, Harbetsuvan Tepesi, Göbekli Tepe, Körtik Tepe, Jerf El Ahmar, Neolitik Dönem.

ABSTRACT

Research within the borders of Şanlıurfa Province in recent years has increased the number of Pre-Pottery period centers, among which cult central settlements have come to the fore. In particular, these settlements, which appeared in the late 10th and early 9th millennium BC, are usually small in scale and have a size between 6-10 decares. Studies so far have identified only three locations from large-sized ones of these settlements. These are Göbekli Tepe, Karahan Tepe and Ayanlar Höyük settlements. Small-scale settlements include Sefer Tepe, Kurt Tepe, Hamzan Tepe, Taşlı Tepe, Sayburç Höyük and Harbetsuvan Tepe. The common feature of these large and small settlements is that they contain obelisks shaped like "T." Archaeological excavations on Harbetsuvan Tepe, conducted in 2017 in conjunction with the Şanlıurfa Museum, continued for three periods until 2019. Architectural findings and archaeological explorations have emerged in this rescue excavation, which was mainly conducted to understand the extent of the destruction caused by the illegal excavation sites. The decorated stone vessels that were recovered from excavations on Harbetsuvan Tepe will be evaluated in this study. In general, the decorated stone plaques captured in Neolithic excavations come across as ornamental and statue objects. They are thought to have been used sometimes to fix flint or obsidian tips or arrowheads, like sharpening stones. The decorated stone plaques that come across as archaeological finds also provide crucial symbolic insights into the Neolithic Period, with motifs and figures on them. In this study, the three decorated stone plaques captured in the Harbetsuvan Tepe excavation were examined and compared with other finds explored in Neolithic period settlements. Furthermore, a dating was tried to be made based on similar decorated stone plaques.

Keywords: Decorated stone plaque, Harbetsuvan Tepe, Göbekli Tepe, Körtik Tepe, Jerf El Ahmar, Neolithic Period

АННОТАЦИЯ

Исследования, проведенные в последние годы в провинции Шанлыурфа, увеличили количество, вышедших на первый план культовых центров, относящиеся к периоду докерамического неолита. Эти поселения, возникшие в конце 10 - начале 9 тысячелетия до н.э., в основном небольшие по размеру и протяженность составляет около 6-10 гектаров. Согласно проведенным исследованиям, из этих мест были идентифицированы только три крупных поселения - Гёбекли-Тепе (холм), Карахан-Тепе и Аянлар-Хёюк-Тепе. Малые поселения - Сефер-Тепе, Курт-Тепе, Хамзан, Ташлы, Сайбурч Хёюк и Харбетсуван-Тепе. Общей чертой этих больших и малых поселений является то, что они содержат Т-образные обелиски. На холме Харбетсуван в 2017 году начались археологические раскопки, которые проводились совместно с музеем Шанлыурфа и продолжались до 2019 года. Архитектурные и археологические находки были обнаружены в ходе спасательных раскопок, которые проводились в основном для того, чтобы понять масштабы разрушений, вызванных незаконными раскопками. Украшенные каменные сосуды, найденные в результате раскопок на холме Харбетсуван, будут темой нашего исследования. В целом, рельефные каменные плиты неолитического периода, обнаруженные при раскопках, выступают как украшения и фигуры. Считается, что иногда их использовали как точильные камни для правки кремневых рукояток или обсидиановых наконечников для стрел. Как археологические находки, рельефные каменные плиты с мотивами и фигурами на них, предоставляют очень важную иконографическую информацию о неолитическом

периоде. В этом исследовании, были изучены три рельефные каменные плиты, найденные при раскопках холма Харбетсуван и проведены сравнения с находками, обнаруженными на других поселениях, относящихся неолитическому периоду. Кроме того, была предпринята попытка датировки по сходству рельефных каменных плит.

Ключевые слова: Рельефные каменные плиты, Харбетсуван -Тепе , Гёбекли-Тепе, Корттик-Тепе, Джерф-эль-Ахмар, эпоха неолита.

1. GİRİŞ

Taş plakalar, Neolitik döneme ait yerleşimlerde ele geçen buluntular olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyüklükleri yaklaşık bir kibrit kutusu boyutlarında olan bu plakaların üzerinde çeşitli motif ve figürler yer almaktadır. Bu tarz bezemeler genellikle ya kazıma tekniği ile ya da kabartma tekniği ile yapılmaktadır. Taş plakaların yapımında kullanılan taşlar ise serpantin, dolomit veya klorit taşı benzeri taşlardır. Çok nadir de olsa sert kireçtaşı da kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu türde taşların hammaddesinin her yerleşimde bulunmadığını, bunların daha çok başka yerlerden getirilen taşlar olduğunu göstermektedir.

Şanlıurfa ili sınırları içerisinde son yıllarda yapılan araştırmalar sayesinde 2014 yılında Harbetsuvan Tepesi keşfedilmiştir. Şanlıurfa ilinin Eyyübiye ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır. Harbetsuvan, Şanlıurfa'nın yaklaşık 55 km doğusunda Tek Tek Dağları olarak bilinen bir platonun içinde yer alırken, deniz seviyesinden ise yaklaşık 714 m yüksekliktedir. Harran ovasının çevresinde konumlanmış Göbekli Tepe, Karahan Tepe (Çelik 2011, 241-253), Hamzan Tepe ve Şanlıurfa-Yeni Mahalle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem merkezleri gibi Harbetsuvan Tepesi de Harran ovasının doğu kenarında yüksek bir platonun üzerinde yer almaktadır. Tek Tek Dağları'nın batı sınırını oluşturan bir tepenin üzerinde yer alan yerleşimin batısında Harran ovası uzanmaktadır. Harbetsuvan Tepesi, Harran ovasını gören çevreye hâkim bir tepenin üstüne kurulmasının bir sebebi, bu noktanın güvenlik açısından uygun bir konuma sahip olmasıdır. Diğer bir sebep ise Harran ovasına giren hayvan sürülerinin de takibinin yapılabilmesi olmalıdır. Nitekim yerleşimin çevresinde bulunan Neolitik dönem tuzak alanları da yabani ceylan gibi av hayvanlarının ele geçirilmesine dönük faaliyetlerin ürünü olmalıdır. Harbetsuvan Tepesi'nde yüzeyinde ana kayaya oyulmuş havuzlar, çakmaktaşıdan ve obsidyenden yapılmış aletler tespit edilmiştir (Çelik 2016, 421-424, fig. 8-10). Ele geçen buluntular sayesinde, yerleşimin Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin erken B evresinde (PPNB) ait küçük bir kült merkezi olarak kurulduğu söylenebilir. Ayrıca tepenin yüzeyinde ve kazı çalışmaları sırasında çok sayıda, Nevali Çori, Sefer Tepe, Hamzan Tepe ve Göbekli Tepe'den bildiğimiz "T" şeklinde dikilitaşlara da rastlanmıştır (Çelik 2016, 422-423, 425, fig. 3,4,11). Yerleşim yerinde yapılan araştırma sonucu, kaçak kazıcılar tarafından kazılmış bir alanda açığa çıkartılmış olan "T" şeklindeki bir dikilitaşın üzerinde parmak kabartmaları da tespit edilmiştir (Çelik 2016, 422-423, fig. 3).

Harbetsuvan Tepesi'nde 2017 ile 2019 yılları arasında yapılan kazılarda üç adet bezemeli taş plakaya rastlanmıştır. Bu çalışmada ele geçmiş olan bezemeli taş plakalar incelenecektir.

Şanlıurfa Harbetsuvan Tepesi'nden Bezemeli Taş Plakalar

2. NEOLİTİK DÖNEM TAŞ PLAKALARI

Neolitik dönemin başından itibaren karşımıza çıkan taş plakalar, çeşitli şekillerde yapılmaktadırlar. Öncelikle en eski taş plakalara baktığımızda bunların genellikle daha çok kabartma tekniği ile yapılmış olduklarını görmekteyiz. Güneydoğu Anadolu'da kabartma tekniği ile yapılmış taş plakalara erken dönemlerde özellikle Dicle bölgesinde Körtik Tepe, Gusir Höyük gibi yerleşimlerde karşılaşılmaktadır. Bu yerleşimlerde ele geçen taş plakaların yüzeyinden yaklaşık 2-3 mm yukarıda olacak şekilde kabartma tekniği ile figürler yapılmıştır. Gusir Höyük'te ele geçen taş plaka parçalarında kabartma tekniği ile yapılmış bir akrep figürü ve Körtik Tepe'deki bezemeli taş plakalardakine benzer tanımlanamayan bir figürler ele geçmiştir (Karul 2013, 95, res. 3; 2018, fig.13). Körtik Tepe'de genel olarak kabartma tekniği ile yapılmış olan taş plakalar da ise akrep figürleri, iç içe geçmiş daire motifleri ve tanımlanamayan figürler karşımıza çıkmaktadır (Özkaya & Sıddık 2021, Fig. 3; Özkaya & Coşkun 2012, 1; 2007, 151-152). Körtik Tepe'deki bu tipte kabartma şeklinde taş plakalarda yer alan figürlerin tarihlendirmelerine bakıldığında, bunların yaklaşık M.Ö. 10.500-9300 yılları arasına tarihlendirildiği görülür. (Özkaya & Sıddık 2021, tab. 1). Gusir Höyük ise M.Ö. yaklaşık 9500-8500 yılları arasına tarihlendirildiği bilinmektedir (Karul 2020, 90, fig. 17).

Urfa bölgesinde ve Suriye'de bugüne kadar Göbekli Tepe dışında kabartma bezemeli taş plakalara rastlanmamıştır. Bu bölgelerde ele geçen taş plakalar daha çok kazıma tekniği ile yapılmışlardır. Jerf el Ahmar'da (Stordeur ve diğ. 1996, 1-2, fig.2), Göbekli Tepe'de (Dietrich ve diğ. 2017, fig.5.20) ele geçen birçok taş plaka kazıma tekniği ile yapılmıştır. Göbekli Tepe'den ele geçen sadece bir taş plaka parçasında kabartmalı bir örnek tespit edilmiştir (Dietrich ve diğ. 2014, fig.12). Bu taş plaka üzerinde yer alan figürün; Göbekli Tepe'deki "Pillar 1" olarak isimlendirilen dikilitaşın üzerindeki baklava dilimi motifıyla süslenmiş yan yana yılan kabartmalı kompozisyon ile olan benzerliğinden, Göbekli Tepe'nin PPNA evresine ait bir eser olduğu öne sürülmektedir (Dietrich ve diğ. 2014, 15-16).

Sonuç olarak; Suriye ve Urfa bölgesindeki kazı bezekli taş plakaların, Dicle bölgesindeki kabartmalı taş plakalar göre daha geç dönemde yapılmış olduğu C14 analizlerinden anlaşılmaktadır. Bu taş plakaların hammaddelerinin Dicle bölgesinden getirildiği, kabartmalı taş plakaların klorit taşı benzeri taşlardan yapılmış olması ve en eski örneklerin bu bölgede ortaya çıkmış olması nedeniyle taş plaka geleneğinin Dicle bölgesinde ortaya çıkmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Suriye bölgesinde orta PPNB döneminde karşımıza farklı bir taş plaka geleneği daha vardır. Bu gelenek; Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin B evresinin ortalarından itibaren başlayıp bu evrenin sonuna kadar görülen ve daha çok Tell Halula yerleşmesinde karşımıza çıkan farklı bir şekilde oyularak yapılmış kabartmalı hale getirilmiş bezemeli bir taş plaka geleneğidir (Molist ve diğ. 2013, 428, Fig.3). Sonuç olarak, taş plaka geleneği, Tell Halula yerleşiminde PPNB evresinin bitiminden sonra Neolitik yerleşimlerde artık görülmemeye başlar.

3. HARBETSUVAN TEPESİ TAŞ PLAKALARI

Harbetsuvan Tepesi'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında açmalardan çıkartılan bütün topraklar elekten geçirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, iki adet bezemeli taş plaka ele geçmiş, bir adet taş plaka da bir açmanın yüzeyine yakın bölümünde tespit edilmiştir. Bezemeli taş plakalar toplamda üç adet olarak Harbetsuvan Tepesi'nden ele geçmiştir.

3.1. Numaralı Taş Plaka

Bu taş plaka, sağlam bir taş plaka olup toprak elerken elekten ele geçmiştir. Bir kibrit kutusu büyüklüğünde olan bu taş plaka, ele geçen diğer iki bezemeli taş plakadan farklı olarak sert bir kireçtaşından yapılmıştır. Ön yüzünde karşılıklı zik zak motifleri ve ortasında dörtlü bir triglif motifi yer almaktadır. Arka yüzünde ise dört çizgi şeklinde çetele görülmektedir. Bu çetelelerin muhtemelen çakmaktaşı veya obsidyen uçların keskinleştirilmesinde kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir (Resim 1).

Resim 1. Karşılıklı Zik Zak Motifli Bezemeli Taş Plaka.

3.2.2 Numaralı Taş Plaka Parçası

Bu taş plaka, kırık bir taş plaka olup toprak elerken elekten ele geçmiştir. Yaklaşık 3,5 cm boyutlarında olan bu taş plaka parçası dolomit taşından yapılmıştır. Ön yüzünde yine aynı şekilde karşılıklı zik zak veya dalga motifleri, ortasında ise üç çizgili bir triglif motifi yer almaktadır. Arka yüzünde ise dokuz çizgi şeklinde bir çetele motifi görülmektedir. Bu çetelelerin de aynı şekilde muhtemelen çakmaktaşı veya obsidyen uçların keskinleştirilmesinde kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir (Resim 2).

Şanlıurfa Harbetsuvan Tepesi'nden Bezemeli Taş Plakalar

Resim 2. Zik Zak Bezemeli Taş Plaka Parçası.

3.3.3 Numaralı Taş Plaka Parçası

Bu taş plaka, kırık bir taş plaka olup K-4 açmasının Locus 1 tabakasından ele geçmiştir (Çelik 2019, 24-38). Yaklaşık 2,5 cm boyutlarında olan bu taş plaka parçası serpantin taşından yapılmıştır. Ön yüzünde karşılıklı yılan figürü veya dalga motifi benzeri bir bezeme, ortasında ise bir yiv yer almaktadır. Arka yüzünde ise beş dikey çizgi şeklinde bir çetele motifi görülmektedir (Resim 3).

Resim 3. Yılan Figürü Bezemeli Taş Plaka Parçası.

Üç adet taş plakada görülen ortak özellik, arka yüzlerinde yer alan dikey çetele motifleridir. Bu motifler düzensiz bir şekilde yapılmıştır. Düzensiz yapılmış

olmalarından, bunların muhtemelen bir ucu veya bir nesneyi keskinleştirmek için kullanılmış olduğu söylenebilir. Diğer bir ortak özellik ise her üç taş plakada görülen zik zak / dalga / yılan benzeri motiflerin yer almasıdır. Bu motifler Tell Abr 3, Jerf el Ahmar ve Göbekli Tepe'deki taş plakalarda görülen yılan figürlerinin gövdeleri ile benzerlik gösterirler (Yartah 2005, fig. 7/3; Stordeur ve diğ. 1996, fig. 2.a,c,d; Dietrich ve diğ. 2017, fig.5.20). Triglif veya çetele motifleri ise Tell Qaramel ve Tell Halula'da ele geçen taş plakalarda görülmektedir (Mazurowski & Yartah 2001, fig. 10/636, 638; Molist ve diğ. 2013, 428, Fig.3).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Henüz C14 analizlerinin yapılmamış olan Harbetsuvan Tepesi'nde ele geçen arkeolojik bulgulardan yola çıkarak yerleşim yeri M.Ö. 9000 ile M.Ö. 8200 yılları arasına yani Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B evresi başı ile ortası arasına tarihlendirilmektedir. Bölgede yapılan kazı çalışmalarında şu ana kadar ibadet yerleri, depolama alanları, çok sayıda yabani hayvan kemik parçaları tespit edilmiştir. Harbetsuvan Tepesi kazısı, Göbekli Tepe ve Karahan Tepe dışında ikinci bir kült merkezi özelliği taşıyan yeni bir merkezin daha olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Harbetsuvan Tepesi, Karahan Tepe'nin uydu bir yerleşimi ya da Karahan Tepe'nin son evrelerinde ondan kopmuş bir kült merkezi gibi durmaktadır. Yapılan kazılarda, açığa çıkan yapıların kült yapıları olduğu ve bu kült yapılarının da en az iki evreli olduğu anlaşılmaktadır. İlk evre mimarisinde kullanılan yekpare taşların yontu işçiliği ikinci evre mimarisindeki işçiliğe göre çok daha kalitelidir. Bu nedenle en azından birinci evre mimarisinin Karahan Tepe'deki taş ustaları tarafından ya da onların kontrolünde yapılmış olduğunu tahmin edilmektedir.

Harbetsuvan Tepesi'nde ele geçen bezemeli taş plakalardan ikisi bölgede bulunmayan serpantin ve dolomit taşı hammaddelerinden yapılmıştır. Sadece bir taş plaka yerel sert bir kireçtaşından yapılmıştır. Bu yönüyle, Harbetsuvan Tepe'de ele geçen kireçtaşından yapılmış olan taş plaka diğer yerleşimlerde ele geçen taş plakalardan farklı bir özellik göstermektedir. Sonuç olarak, Harbetsuvan Tepesi'nde ele geçmiş olan taş plakaları, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B evresi başları ile ortaları arasına tarihlendirmek gerekir. Karahan Tepe'de yapılacak kazılar sayesinde ele geçecek olan taş plakalar, Harbetsuvan Tepesi taş plakalarının tam olarak hangi dönemi temsil ettiklerini daha da iyi ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- ÇELİK B. (2011) "Karahan Tepe: A New Cultural Centre in Urfa Area in Turkey", *Documenta Praehistorica* Sayı 38, 241-253.
- ÇELİK B. (2016) "A small-scale cult centre in Southeast Turkey: Harbetsuvan Tepesi" *Documenta Praehistorica* Sayı 43, 421-428.
- ÇELİK B. (2019) "Neolitik Dönem Kült Merkezi: Harbetsuvan Tepesi.", *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* Volume 43, 24-38.
- DIETRICH, O.- Ç. KÖKSAL-SCHMIDT – J. NOTROFF – C. KÜRKCÜOĞLU – K. SCHMIDT (2014)"Göbekli Tepe. Preliminary Report on the 2012 and 2013 Excavation Seasons." *Neo-Lithics* 1/14, 11-17.

Şanlıurfa Harbetsuvan Tepesi'nden Bezemeli Taş Plakalar

- DIETRICH O.- J. NOTROFF – K. SCHMIDT (2017) “Feasting, Social Complexity, and the Emergence of the Early Neolithic of Upper Mesopotamia: A View from Göbekli Tepe” *Feast, Famine or Fighting? Multiple Pathways to Social Complexity*, (Eds.) R. J. Chacon & R. G. Mendoza, 91-132.
- KARUL N. (2013) “Eski Dünyanın ilk Köyleri. Yerleşik Avcılar”, Atlas, Mart 2013, 84-90.
- KARUL N. (2018) “Gusir Höyük: Yukarı Dicle'de İlk Yerleşik Avcılar / The Early Sedentary Hunters at Upper Tigris” *Batman Müzesi Ilisu Barajı Kurtarma Kazıları*, Batman, 1-23.
- KARUL N. (2020) “The Beginning of the Neolithic in Southeast Anatolia: Upper Tigris Basin” *Documenta Praehistorica XLVII*, 76-95.
- MAZUROWSKI, R.F. & T. YARTAH. 2001. Tell Qaramel.Excavations 2001. *Polish Archaeology in the Mediterranean* 13: 295–307.
- MOLİST M. – M. BOFILL - A. ORTIZ – B. TAHA (2013) “Grooved stones and other macrolithic objects with incised decoration from the PPNB at Tell Halula (Syria, Middle Euphrates Valley)”, *Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East*. F. Borrell- J. J. Ibáñez – M. Molist (eds.), Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 421-433.
- ÖZKAYA V. & A. COŞKUN (2007) “Körtik Tepe”, *12.000 yıl önce Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı, Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 86-156.
- ÖZKAYA V. & A. COŞKUN (2012) “Körtik Tepe, İnsanoğlunun Uygarlığa İlk Estetik Dokunuşu”, *Aktüel Arkeoloji*, Mayıs-Haziran 2012, 88-95.
- ÖZKAYA V. & A. SİDDİK (2021) “Scorpion imagery at early Pre-Pottery Neolithic Körtiktepe” *Acedemia Letters*, Article 686, March 2021, 1-8.
- STORDEUR D.- B . JAMMOUS- D. HELMER – G. WILLCOX (1996) “Jerf el-Ahmar: a New Mureybetian Site (PPNA) on the Middle Euphrates” *Neo-Lithics* 2/96, 1-2.
- YARTAH T. (2004) “Les bˆatiments communautaires de Tell ´ Abr 3 (PPNA, Syrie). *Neo-Lithics* 1/05: 3–9.